

Mohelenská hadcová step

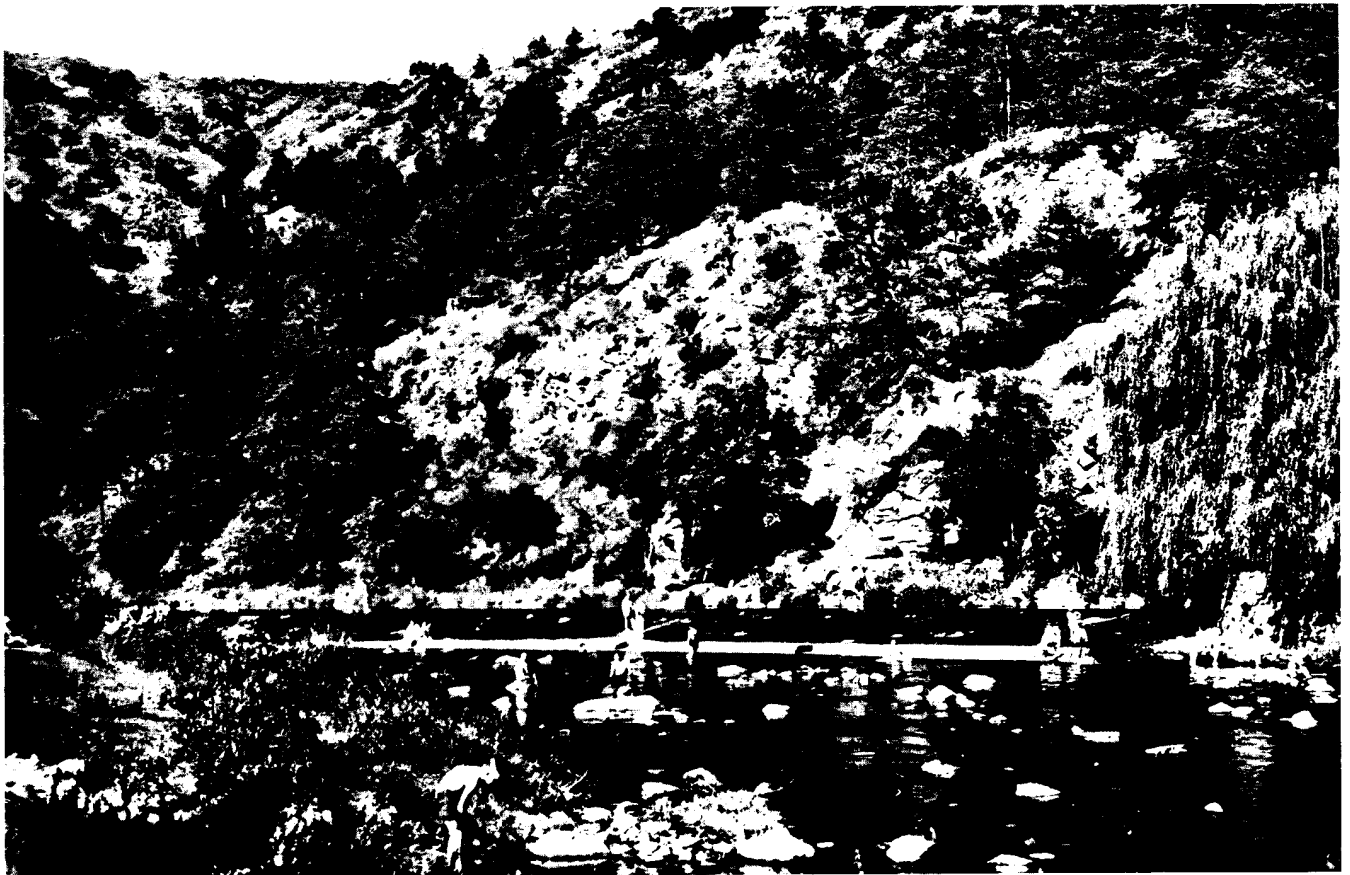
Jindřich Šmiták, Mojmír Vlašín

Pozornost moravských přírodovědců vzbudila hadcová step u Mohelna již v polovině 19. století objevem nové rostliny pro českou flóru - podmrvky jižní. Tato drobná kapradinka, původem z jižní Evropy, dosahuje severní hranice svého rozšíření v Dolním Rakousku a její mohelenské naleziště, jediné v Československu, je jejím nejsevernějším odloučeným místem výskytu. Objevem této památné rostliny se vlastně začala psát historie hadcové stepi. Nebyla to však jen podmrvka, která se stala středem zájmu botaniků a dala podnět k dalšímu vědeckému bádání v tomto zajímavém území. Ukázalo se, že v chudém, nehostinném prostředí hadcových skal se nachází celá řada rostlinných i živočišných druhů jinde se nevyskytujících nebo vzácných, většinou vázaných na hadcové podloží.

Unikátní skalní a drnové stepi na zdejších serpentitech hostí celou řadu vzácných a ohrožených druhů rostlin, z nichž je nutno jmenovat aspoň několik nejvýznamnějších zástupců: sleziník hadcový, sleziník klamný, česnek žlutý, pryšec sivý, lnice kručinkolistá, sesel děvinský, křivatec český, divizna fialová, hadí mord rakouský, zvonek moravský, kručinka chlupatá, hvězdice chlumní. Domovem je zde několik druhů vzácných stepních trav - kavylů, dále jsou to kostřavy, ostrice nízká, strdivka sedmihradská a brvitá, smélek stíhlý - to je stručný výčet pestré palety ostatních, neméně významných druhů.

Z živočišné říše byla dosud nejpodrobněji probádána hmyzí fauna a patří k nejdůležitějším fenoménům území. Snad nejvýznamnějším objevem po

Pohled na hadcovou step od mohelenského mlýna. Z historického snímku (asi rok 1936) z materiálu Karla Pháta, strážce národní přírodní rezervace Mohelenská step překopíroval J. Vondra ČÚOP, VaMP Brno

podmrvice bylo popsání pro vědu nového druhu mravence *Strongylognathus kratochvilii*, edemického druhu, který se vyskytuje pouze na mohelenských hadcích. Mravenců zde bylo podrobným průzkumem zjištěno celkem 91 forem (KRATOCHVÍL, 1994) a podobně je tomu i u jiných skupin hmyzu, jako jsou pavoukovci, brouci, motýli, blanokřídlý hmyz, červci a ploštice. 60 nově popsaných druhů z rostlinné i živočišné říše z mohelenské rezervace hovoří za všechno a podtrhuje její vědecký význam.

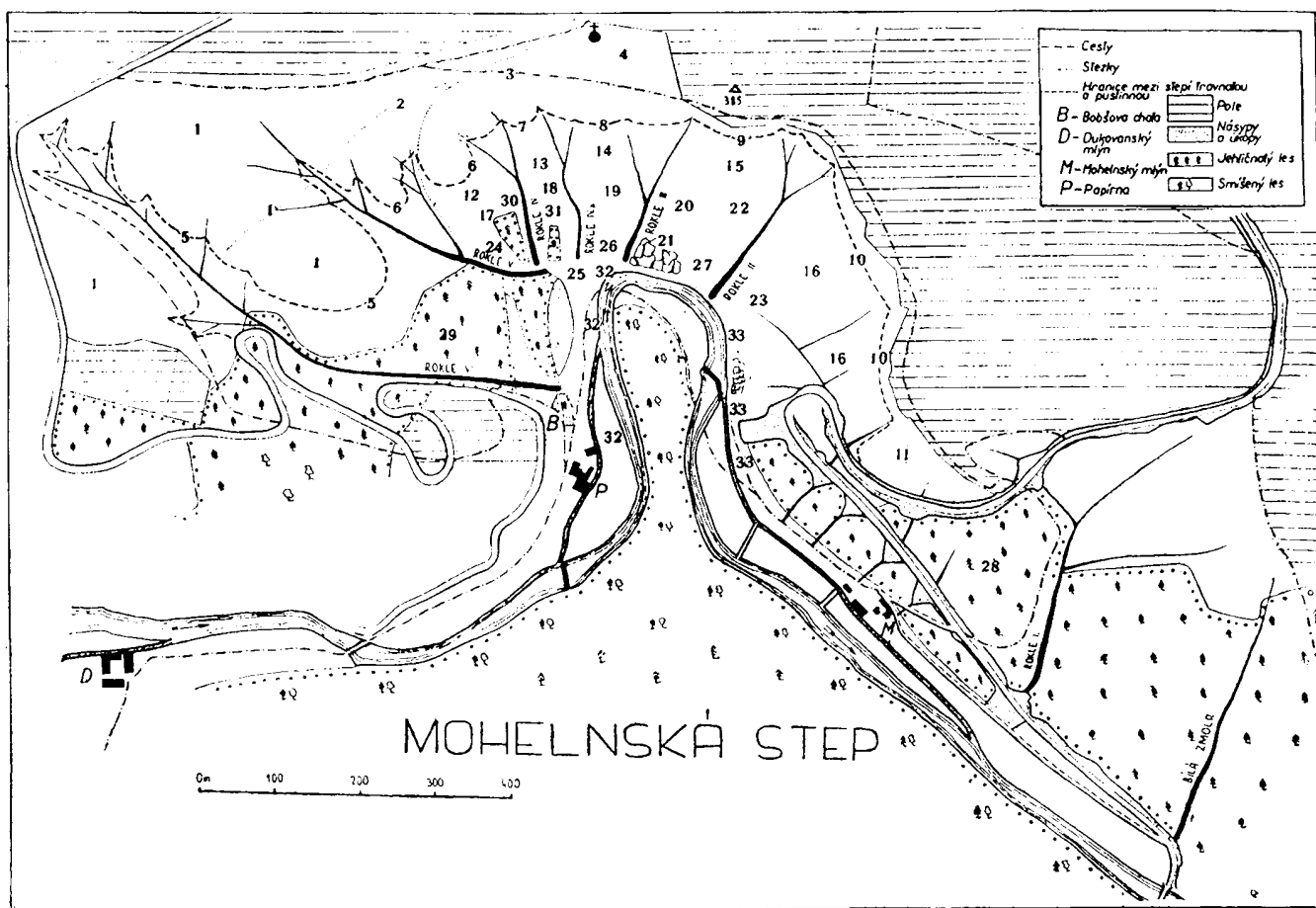
Zákonné ochrany požívá toto území již od roku 1933 a řadí se tak mezi nejstarší přírodní rezervace na Moravě. Impulsem k tehdejšímu vyhlášení rezervace byl záměr jistého podnikatele využít této lokality k těžbě kamene. Naštěstí však zůstalo pouze při záměru, neboť se kolem tohoto problému strhla bouřlivá diskuse v Lidových novinách, do níž byl zapojen i Karel Čapek. K novému vyhlášení za přísnou rezervaci došlo v roce 1952 a v roce 1956 dostala statut státní přírodní rezervace vydáním zákona č. 40 o státní ochraně přírody, který již přesně definoval kategorie chráněných území. Lokalita tím byla zachráněna před přímými vlivy člověka. Civilizace se však začala neúprosně podepisovat svými nepřímými vlivy na tvářnosti a charakteru tohoto území již od poloviny 20. století. V padesátých letech to byla především kolektivizace zemědělství, která začala nenápadně ukrajovat kousičky rezervace a zasazovala jí další, těžko se hojící rány v podobě splachů chemických hnojiv do území, jež měly za následek ruderalizaci a změnu původních rostlinných společenstev v některých částech rezervace. Změna a opuštění tradičních způsobů zemědělského hospodaření (drobná pastva dobytka a ovcí, kosení mezi a lesních okrajů) podpořily invazi nepůvodních dřevin, zejména akátu. Rezervaci neprospělo ani zřízení zahrádkové a chatové kolonie Staré hory v jejím sousedství z východní strany, což mělo za následek zvýšenou frekvenci lidí a vznik černých skládek zahrádkářského odpadu. To však byly vlivy, jimž se dalo více či méně úspěšně ze strany ochránců přírody čelit.

Sedesátá a začátek sedmdesátých let přinesly další událost, která se jako pohroma snesla na Mohelno a blízké okolí v podobě výstavby jaderné elektrárny Dukovany a Dalešické přehrady na řece Jihlavě. Zejména výstavba vyrovnávací nádrže u Mohelna se přímo dotkla chráněného území a neméně cenných sousedních biotopů na hadcích, a vymazal z mapy mnohakilometrový úsek kaňonovitého údolí Jihlavy. Tehdy se zdálo, že osud Mohelenské hadcové stepi je zpečetěn. Široký okruh odborníků a vědců i řada prostých lidí, jimž osud rezervace není lhostejný, si kladli otázku, jak se tyto zruďné projevy socialistické společnosti projeví na křehkých společenstvech rezerva-

ce. Již to, že osm dýmajících chladících věží jaderné elektrárny navěky zhyzdilo malebné panoráma okolní krajiny, že meandrujícímu údolí řeky nyní dominuje obrovská betonová hmota přehradní hráze, je neodpustitelnou křivdou na zdejší přírodě, které v té době nešlo zabránit.

Koncem sedmdesátých let nabyla kumulace všech nepříznivých vlivů v chráněném území takových rozměrů, že vznikly obavy o další existenci vzácných společenstev v rezervaci. To, co dříve hrozilo zaniknout díky lidské chamtivosti, mělo nyní postupně a nenápadně zaniknout díky lidské nevšímavosti a lhostejnosti. Borovice lesní i další původní dřeviny v rezervaci, které byly v minulosti ve svém růstu omezovány pouze na roztroušený výskyt, se začaly vzhledem k změněným podmínkám (zvýšení humidity a zásobení půd živinami, snížení intenzity insolace, zvýšení relativní vlhkosti vzduchu atd.) expanzně šířit a uchycovat i v místech, kde ještě před pár lety nemohly vůbec přežít. Negativně se v tomto směru projevil i úplný zákaz pastvy v rezervaci po jejím vyhlášení v padesátých letech. Nápadný rozdíl poskytne srovnání původní staleté borovice vyrůstající ze šterbiny hadcové skály a dosahující při bizarním, často až „bonsajovém“ vzrůstu výšky tři metrů, s mladými, deseti- až patnáctiletými borovými nálety na příhodnějších místech skalní stepi s půlmetrovými ročními přírůsty, které místy vytvářejí celé porostní skupiny s uzavřeným zápojem korun, pod nímž jakákoliv cenná bylinná společenstva ztrácejí šanci na přežití. Porovnáním množství fotografických záběrů z počátku století s dnešními snímky ukázalo, jak hlubokým a vážným změnám ve složení vegetačního krytu zde dochází. Několik diplomových prací posluchačů brněnské přírodovědecké fakulty prokázalo výrazný úbytek nanismů – trpasličích forem rostlin, charakteristických pro drnovou step v horní části rezervace. Pracovníci ochrany přírody, od úrovně okresu až po tehdejší Státní ústav památkové péče a ochrany přírody stejně jako většina vědeckých pracovníků přírodních oborů si toto nebezpečí uvědomovali, existovaly však také obavy z neuváženého zásahu do území evropského významu. Na toto téma byly v osmdesátých letech svolány tři porady přímo v Mohelně.

Zpracovaný „plán péče“ předpokládá v pětiletém období (1992–1996) provést obnovu nejcennější střední části amfiteátru rezervace na přibližně původní stav. Představuje to odstranění veškerých borových náletů i starších borovic, které zde zjevně vyrostly druhotně, případně byly uměle vysazeny. Stejný postup bude volen i v případě nepůvodních dřevin (akát) a expanzních keřů, byť v rezervaci původních. V území budou ponechány veškeré staré, původní borovice (od ostatních snadno rozlišitelné) a některé borové souše, zejména

Mohelnská step, stav k roku 1941 (Kratochvíl, 1944)

suché stromy původních borovic z důvodu ochrany entomofauny a jako doupné stromy. Plán předpokládá realizaci těchto zásahů v sekcích o velikosti cca 1 ha, nikoliv tedy jako jednorázový plošný zásah. Sekce jsou předem vytyčeny v terénu, geodeticky zaměřeny, fixovány pevnými body a zakresleny do podrobného situačního plánu. Souběžně s realizací zásahu v jedné sekci bude probíhat inventarizační průzkum v sekci sousední, v níž bude zásah proveden v následujícím roce.

Inventarizační průzkumy budou sloužit k provedení srovnávacích průzkumů a sledování vývoje na upravených plochách. Realizaci těchto výzkumů zajišťuje brněnské středisko Českého ústavu ochrany přírody a Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity Brno formou diplomových prací a individuálních výzkumů. Bylo žádoucí, aby se na tomto úkolu podílelo více odborných a vědeckých institucí, a to i v jiných oborech než v botanice.

SUMMARY

The Serpentin Steppe of Mohelno

The National Nature Reserve located in South Moravia was established in 1933. The serpentin rocks host a series of rare and endangered plant species (Serpentin and False Spine-worts, Yellow Garlic, Seguer's Spurge, Greewoodleaved Toadflax, *Seseli osseum devenyense*, Bohemian Gagea, Purple Mullein, Austrian Viper's-grass, Moravian Bluebell, Hairy Greenweed, also some rare feather-grasses are native here). In the 19th century a new plant species for the Czech flora was discovered here - the fern *Notholaena marantae* (this plant reaches northern border of its range in Lower Austria, and its occurrence in the Steppe of

Mohelno is the most northern isolated station). 91 varieties of ants were described from the Steppe of Mohelno, one new species *Strongylognathus kratochvilii* is an endemic, known only from this Reserve. The impulse for protection was the intention of a certain man to quarry stone in this place. The problem was discussed in a leading daily newspaper of that time - *Lidové noviny*, and also the famous Czech writer Karel Čapek got involved. In spite of the territorial protection in the Nature Reserve category, the area has been deteriorated by various impacts, such as fertilizers washed-off from neighbouring agricultural lands, establishment of a gardener's colony nearby (an increased visitor frequency and illegal waste from the gardens). During the sixties and seventies, in connection with the construction of the Dukovany nuclear power plant

a dam was built on the Jihlava River close to Mohelno. It was not clear, how the microclimatic change would impact the Reserve. Also the ban on grazing had a negative impact on the Reserve. Today a management plan for the period 1992-1996 is being elaborated. During that period the most valuable central part of the valley amphitheatre should be rehabilitated into the original situation. This means to remove the young pines and other non-autochthonous trees (False Acacia) and expansive shrubs. All old, native pine trees, event dead ones, will be left. The plan will be carried out gradually, according the geodetically delimited sectors. The implementation is executed by the Brno centre of the Czech Institute for Nature Conservation. As a base for the elaboration of the management plan also aerial photography was used.